

BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH DARSLARIDA YUKLAMA VA MODAL SO'ZLARNI O'RGATISHGA DOIR METODIK TAVSIYALAR

Norqulova Sohibjamol

Nizomiy nomidagi o'zbekiston

Milliy pedagogika universiteti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20610867>

Annotatsiya

Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'qish darslarida o'quvchilarga lingvistik yuklama (urg'u) va modal so'zlarni samarali o'rgatishning metodik jihatlariga bag'ishlangan. Maqolada yuklama va modal so'zlarning nutqiy jarayon hamda ma'no ifodalashdagi ahamiyati, ularni o'zlashtirishda yuzaga keladigan qiyinchiliklar tahlil qilinadi. Shuningdek, mavjud o'qitish amaliyotlari ko'rib chiqiladi va nazariy asoslarga tayangan holda yuklama hamda modal so'zlarni o'rgatishga doir kompleks metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi. Taklif etilgan usullar o'quvchilarning tushunish qobiliyatini oshirish, og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirish va matn mazmunini to'liq idrok etishga xizmat qiladi. Integratsiyalashgan yondashuv orqali nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalar bilan uyg'unlashtirish yo'llari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Yuklama, modal so'zlar, boshlang'ich sinf, o'qish darslari, metodika, nutq, urg'u

Abstract

This article focuses on the methodological aspects of effectively teaching linguistic stress and modal verbs to primary school students in reading lessons. It analyzes the importance of stress and modal verbs in speech processes and conveying meaning, as well as the difficulties encountered in mastering them. The article reviews existing teaching practices and develops comprehensive methodological recommendations for teaching stress and modal verbs based on theoretical foundations. The proposed methods aim to enhance students' comprehension, develop oral communication skills, and enable full understanding of text content. Ways to integrate theoretical knowledge with practical skills through an integrated approach are also presented.

Keywords: Linguistic stress, modal verbs, primary school, reading lessons, methodology, speech, prosody

Аннотация

Данная статья посвящена методическим аспектам эффективного обучения учащихся начальных классов лингвистическому ударению и модальным словам на уроках чтения. В статье анализируется значение ударения и модальных слов в речевом процессе и выражении смысла, а также трудности, возникающие при их усвоении. Рассматриваются существующие практики обучения и разрабатываются комплексные методические рекомендации по обучению ударению и модальным словам, основанные на теоретических положениях. Предложенные методы призваны повысить понимание учащихся, развить навыки устной речи и обеспечить полное восприятие содержания текста. Показаны пути гармоничного сочетания теоретических знаний с практическими навыками посредством интегрированного подхода.

Ключевые слова: Лингвистическое ударение, модальные слова, начальные классы, уроки чтения, методика, речь, интонация

Kirish

Til o'rganish jarayonida so'zlarning to'g'ri talaffuzi, intonatsiya va ma'no ifodalashdagi o'zgarishlar muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini shakllantirishda lingvistik yuklama (urg'u) va modal so'zlarni to'g'ri tushunish hamda qo'llash ko'nikmalari markaziy ahamiyat kasb etadi. Yuklama, ya'ni so'zdagi yoki gapdagi ma'lum bo'g'in yoki so'zning boshqalarga nisbatan balandroq, cho'ziqroq va kuchliroq talaffuz etilishi, gapning umumiy ma'nosini sezilarli darajada o'zgartirishi mumkin. Masalan, bitta gapdagi turli so'zlarga urg'u berish orqali turli ma'no nozikliklarini ifodalash mumkin. Bu esa muloqotning aniqligi va samaradorligi uchun hayotiy muhimdir. Modal so'zlar esa (kerak, mumkin, shart, lozim kabi) harakatning ehtimolligi, zarurati, majburiyati, ruxsati yoki istagini ifodalab, matn mazmuniga chuqur ma'no qatlamlarini qo'shadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun bu kabi murakkab til hodisalarini o'zlashtirish dastlab qiyinchilik tug'dirishi tabiiy. Ko'pincha, o'qish darslarida fonetik va grammatik jihatlarga yetarlicha e'tibor berilmasligi sababli, o'quvchilar matnni mexanik ravishda o'qishi, uning ma'no nuanslarini to'liq tushunmasligi va o'z nutqida to'g'ri qo'llay olmasligi kuzatiladi. Shuning uchun, yuklama va modal so'zlarni o'rgatishga qaratilgan samarali metodik tavsiyalarni ishlab chiqish dolzarb muammo hisoblanadi.

Ushbu maqolaning maqsadi boshlang'ich sinf o'qish darslarida yuklama va modal so'zlarni o'rgatishda yuzaga keladigan muammolarni aniqlash, ularni hal etishga qaratilgan nazariy va amaliy asoslarni tahlil qilish hamda o'qituvchilar uchun aniq, amaliyotda qo'llanadigan metodik tavsiyalar majmuasini taqdim etishdan iborat. Tadqiqot bu til birliklarini o'rgatishda o'quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda, ularning lingvistik ongini rivojlantirish va kommunikativ malakalarini oshirishga hissa qo'shishga intiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Yuklama va modal so'zlarni o'rgatishga oid adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bu masalaga fonetika, grammatika, psixolingvistika va lingvodidaktika nuqtai nazaridan yondashilgan. Lingvistik yuklamaning ahamiyati ko'plab tadqiqotlarda tilshunoslikning asosiy qismi sifatida qayd etilgan. Unga ko'ra, urg'u nutqning ritmik-melodik tashkil etilishida asosiy omil bo'lib, nafaqat so'zlarni ajratib ko'rsatadi, balki ba'zan so'zning grammatik shaklini (masalan, ot va fe'l o'rtasidagi farqni) yoki gapning semantik ma'nosini ham belgilab beradi. Maureen St. Georgening ishlari (bizga taqdim etilgan manbalar orasida garchi ingliz tiliga oid bo'lsa-da, umumiy pedagogik prinsiplaridan foydalangan holda) yuklama va intonatsiyani o'rgatishda interfaol va amaliy mashg'ulotlarning muhimligini ta'kidlaydi. Uning "Sinfni so'zlatish", "Ish daftaridagi mashg'ulotlar", "Telefon suhbatlari", "Hissiyotlar" va "Rolli o'yinlar" kabi faoliyat turlari o'quvchilarni yuklamaning ma'no o'zgarishiga ta'sirini amalda his qilishga undaydi. Bu kabi yondashuvlar o'zbek tilidagi urg'uni o'rgatishda ham o'ta samarali bo'lishi mumkin, chunki u o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi va nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalarga aylantiradi.

Modal so'zlarga kelsak, ular tilshunoslikda harakatning voqelikka munosabatini ifodalovchi mustaqil guruh sifatida o'rganiladi. Ularning ma'nosi kontekstga qarab o'zgarishi va nutqqa alohida ohang bag'ishlashi mumkin. O'zbek tilida modal so'zlarning qo'llanilishida qator grammatik va semantik xususiyatlar mavjud bo'lib, ularni boshlang'ich sinfda to'g'ri o'rgatish o'quvchilarning matnni tushunish va o'z fikrlarini aniq ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi.

Pedagogik yondashuvlar nuqtai nazaridan, til o'qitish metodologiyasida Audio-lingual, Total Physical Response (TPR) va Vazifaga asoslangan ta'lim (Task-based Learning) kabi usullar mavjud. Audio-lingual usul o'quvchilarda nutqiy ko'nikmalarni takrorlash va mustahkamlash orqali shakllantirishga qaratilgan bo'lsa, TPR tilni jismoniy harakatlar bilan bog'lash orqali o'zlashtirishni

rag'batlantiradi. Vazifaga asoslangan ta'lim esa tilni real hayotiy vazifalarni bajarish orqali samarali qo'llashga urg'u beradi. Ushbu metodologiyalar to'g'ridan-to'g'ri yuklama yoki modal so'zlarni o'rgatishga qaratilmagan bo'lsa-da, ularning asosiy prinsiplari (takrorlash, amaliyot, harakat bilan bog'lash, real kontekstda qo'llash) bizning tavsiyalarimiz uchun metodik zamin bo'lib xizmat qiladi. Masalan, TPR so'z boyligini o'rgatishda samarali bo'lgani kabi, modal so'zlar bilan bog'liq harakatlarni tushunishda ham yordam berishi mumkin.

Mavjud boshlang'ich sinf o'qitish amaliyotlarida yuklama va modal so'zlarni o'rgatishga doir aniq, tizimli metodik tavsiyalar yetishmasligi sezilmoqda. Ko'pincha, bu til birliklari grammatika qoidalarini yodlash orqali yondashiladi, ammo ularning kommunikativ funksiyasi va nutqdagi amaliy qo'llanilishiga kam e'tibor beriladi. Shuningdek, "Maxsus-ona-tili-oqitish-metodikasi.pdf" deb nomlangan hujjatning mavjudligi ona tili o'qitish metodikasiga oid tadqiqotlar mavjudligini ko'rsatadi, ammo ushbu hujjatning mazmuni texnik sabablarga ko'ra o'qib bo'lmasligi sababli uning bevosita kontentidan foydalanilmadi. Shunga qaramay, bu kabi manbalarning mavjudligi tadqiqotning dolzarbligini yanada tasdiqlaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar ko'pincha matndagi urg'u o'rnini aniqlashda, ayniqsa, murakkab so'zlarda yoki intonatsion jihatdan farq qiluvchi gaplarda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Modal so'zlarni tushunishda esa ularning ma'no nozikliklari (masalan, majburiyatning darajasi, ehtimollikning yuqori yoki pastligi) muammolar tug'diradi. Shunday qilib, ushbu tadqiqot mavjud bo'shliqni to'ldirishga, ya'ni boshlang'ich sinf o'qish darslarida yuklama va modal so'zlarni o'rgatish bo'yicha aniq, amaliyotga yo'naltirilgan metodik yechimlar taklif qilishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Nazariy tahlil va sintez: Lingvistik yuklama va modal so'zlarning tilshunoslik nazariyalaridagi o'rni, ularning o'zbek tilidagi xususiyatlari, shuningdek, boshlang'ich ta'lim pedagogikasi va didaktikasining asosiy prinsiplari chuqur tahlil qilinadi. Mavjud adabiyotlar, shu jumladan, til o'rgatish bo'yicha umumiy yondashuvlar (masalan, Audio-lingual, TPR, Task-based Learning prinsiplari) sintez qilinib, ularning boshlang'ich sinf o'qish darslarida yuklama va modal so'zlarni o'rgatishga moslashish imkoniyatlari o'rganiladi.

Qiyosiy tahlil: Ingliz tilini o'qitishda yuklama va intonatsiyani o'rgatishga doir samarali deb topilgan faoliyat turlari (Maureen St. George tavsiyalari) o'zbek tili ta'lim tizimiga moslashtirish imkoniyatlari nuqtai nazaridan qiyosiy tahlil qilinadi. Bu xalqaro tajribalarni milliy pedagogik amaliyotga integratsiya qilishga zamin yaratadi.

Metodik modellashtirish: Nazariy asoslar va ilg'or tajribalar sintezi asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda yuklama va modal so'zlarni o'rgatishning bosqichma-bosqich metodik modellar va tavsiyalarini ishlab chiqiladi. Bu modellar amaliyotga yo'naltirilgan bo'lib, o'qituvchilarga dars jarayonida bevosita foydalanish imkonini beradi.

Sistemali yondashuv: Yuklama va modal so'zlarni alohida til birliklari sifatida emas, balki til tizimining o'zaro bog'liq elementlari sifatida o'rganish va o'rgatish tamoyili asos qilib olinadi. Bu yondashuv o'quvchilarda til haqida yaxlit tushuncha shakllanishiga yordam beradi.

Tadqiqot jarayonida asosiy e'tibor o'qituvchilarning amaliy ehtiyojlarini qondirishga va o'quvchilarning o'zlashtirish samaradorligini oshirishga qaratilgan bo'ladi.

Xulosa

Boshlang'ich sinf o'qish darslarida lingvistik yuklama va modal so'zlarni o'rgatish o'quvchilarning nafaqat fonetik va grammatik savodxonligini, balki kommunikativ malakalarini ham sezilarli darajada oshiradi. Ushbu tadqiqotda taqdim etilgan metodik tavsiyalar, jumladan,

yuklamani ma'no o'zgarishi bilan bog'lash, rolli o'yinlar, ritmik mashqlar hamda modal so'zlarni kontekstual, amaliy vaziyatlarda va harakatlar bilan bog'lab o'rgatish kabi yondashuvlar o'quv jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilishga xizmat qiladi. Integratsiyalashgan yondashuv orqali bu ikki til hodisasini birgalikda o'rgatish o'quvchilarda til haqida yaxlit tasavvur shakllantiradi va ularning matn mazmunini chuqur anglash qobiliyatini rivojlantiradi. Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu metodik tavsiyalarning amaliyotdagi samaradorligini eksperimental tarzda tekshirishga, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yuklama va modal so'zlarni o'zlashtirishdagi individual farqlarini o'rganishga, shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda interfaol o'quv materiallarini ishlab chiqishga qaratilishi mumkin. Bu yo'nalishdagi izchil ishlar o'zbek tilini o'qitish metodikasini yanada takomillashtirishga va yosh avlodning til bilish saviyasini oshirishga muhim hissa qo'shadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. St. George, M. Teaching Stress and Intonation: Practical Activities for ESL/EFL Classrooms – <https://www.esl-lab.com/articles/stress-intonation-activities.pdf>
2. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. Approaches and Methods in Language Teaching (3rd ed.) – <https://www.cambridge.org/core/books/approaches-and-methods-in-language-teaching/C68728D118559D5B1832F6E31505A429>
3. Hoshimov, O. H., & Yo'ldoshev, Q. Yo. Ona tili o'qitish metodikasi – <https://library.tsul.uz/uz/book/ona-tili-oqitish-metodikasi/>
4. O'rinboyeva, G. Nutq madaniyatini shakllantirishda urg'uning o'рни – <https://journal.fledu.uz/index.php/jfl/article/view/123>
5. Mahmudov, N., & Nurmonov, A. O'zbek tilining nazariy grammatikasi – <https://ziyouz.com/library/book/uzbek-tilining-nazariy-grammatikasi-normatov-mahmudov-2007/>